

การบูรณาการโยนิโสมนสิการสู่การศึกษาไทย
เพื่อพัฒนาการคิดเชิงวิเคราะห์
Integration of Yonisomanasikāra to Thai Pedagogy
for Development of Critical Thinking

พระมหาไพรีน ธรรมทีโป
Phramaha Phairat Dhammatheepo
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

ปัญหาสำคัญประการหนึ่งในกระบวนการจัดการศึกษาคือคุณภาพของผู้เรียนหรือผู้ที่สำเร็จการศึกษาแล้วไม่มีคุณภาพที่ดีพอ ปัญหานี้มีความเกี่ยวข้องกับหลายเรื่อง เช่น ระบบครอบครัว ระบบการศึกษา สภาพสถานศึกษา คุณภาพของครู และหลักสูตร เมื่อได้แก้ปัญหาดังกล่าวแล้วย่อมได้ผู้สำเร็จการศึกษาซึ่งมีคุณสมบัติที่พึงประสงค์ที่สำคัญประการหนึ่งคือการรู้จักคิดวิเคราะห์ วิพากษ์วิจารณ์และแก้ปัญหาด้วยตนเอง ซึ่งผู้เรียนสามารถมีคุณสมบัติเช่นนี้ได้โดยการบูรณาการวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการเข้ากับระบบการศึกษาไทยและให้สถาบันการศึกษา สังคมและครอบครัว ช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนได้ฝึกฝนฝึกใช้วิธีคิดดังกล่าวจนเกิดความชำนาญในวิถีชีวิตซึ่งจะนำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองและสันติสุขตลอดไป

คำสำคัญ: การบูรณาการ, โยนิโสมนสิการ, ความคิดเชิงวิเคราะห์

Abstract

A crucial problem in process of Thai education administration outcome nowadays is inadequate quality. This problem involves various sources such as family system, education pedagogy, educational environments, qualities of teacher and effective curriculum. If these sources of the problem have been solved, then academic graduates will have been qualified with a significant characteristics of ability to analytical, critical thinking as well as to solve one's own problems. A path which a learner ables to have such a characteristic is that to integrate *yonisomanasikāra* thinking system to

Thai education system supported by society and family members through gradual formation until those learners have skills sufficient to enhance their quality of life.

Keywords : Integration, *yonisomanasikāra*, Critical Thinking

บทนำ

บทความนี้ ผู้เขียนต้องการเสนอแนวทางการบูรณาการหลักการคิดแบบโยนิโสมนสิการเข้าสู่กระบวนการศึกษาของไทย เพื่อเสริมสร้างและส่งเสริมการคิดเชิงวิเคราะห์และวิพากษ์วิจารณ์ให้มีอยู่ในระบบการจัดการศึกษาของไทย โดยเน้นที่การบูรณาการวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการซึ่งสอดคล้องกับวิธีคิดวิเคราะห์ของตะวันตกเข้ากับกระบวนการเรียนการสอน ซึ่งจะส่งผลให้ผู้เรียนมีความคิดที่เป็นระบบ กล่าวแสดงออก กล่าวแสดงความคิดเห็นและรู้จักวิพากษ์วิจารณ์อย่างสมเหตุสมผล โดยในเบื้องต้นจะกล่าวถึงสภาพปัญหาที่พบในระบบการศึกษาไทยและเสนอแนวทางในการบูรณาการโยนิโสมนสิการกับกระบวนการเรียนการสอน

ระบบการศึกษากับปัญหาที่รุ่มล่อม

เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่าพลเมืองของประเทศไทยส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนาเป็นหลักแห่งการดำเนินชีวิตทั้งทางโลกและทางธรรม และเป็นที่รับรู้กันว่าพระพุทธศาสนามีหลักคำสอนที่เป็นหลักของเหตุและผล เปิดโอกาสให้พุทธศาสนิกชนใช้สติปัญญาใคร่ครวญคิด พิจารณา วิพากษ์วิจารณ์ สิ่งต่าง ๆ ด้วยตนเองก่อนที่จะเชื่อและปฏิบัติตามหลักคำสอนนั้น ๆ ดังนั้นการศึกษาของประเทศไทยในความเป็นจริงแล้ว มีปัจจัยส่งเสริมการคิดเชิงวิพากษ์วิจารณ์ ด้วยเหตุผลสองด้านคือ ด้านแรกเป็นปัจจัยในเชิงเป้าหมายของการศึกษาที่มุ่งแสวงหาเหตุผลซึ่งซ่อนอยู่ในระบบการให้การศึกษา และอีกอย่างหนึ่งคือความเป็นเหตุเป็นผลในวิถีแห่งพระพุทธศาสนาที่น่าจะช่วยให้การศึกษาของประเทศไทยล้ำหน้ากว่าประเทศอื่นในลำดับต้น ๆ ระหว่างประเทศสมาชิกประชาคมอาเซียนอย่างเช่นสิงคโปร์ แต่ทำไมจึงไม่มีการเสริมสร้างความสามารถในการคิดเชิงวิพากษ์วิจารณ์ ด้วยเหตุผลให้กับนักเรียนไทย จนทำให้ระดับการศึกษาด้อยกว่าเกือบทุกประเทศในกลุ่มประชาคมอาเซียน

ในช่วง ๑๐ กว่าปีที่ผ่านมา มีหลายองค์กรที่มองเห็นปัญหาเกี่ยวกับระบบการศึกษาของทั่วโลก ซึ่งเป็นปัญหาคอข่าย ๆ กันกับที่ประเทศไทยกำลังประสบอยู่ จึงได้ออกข้อเสนอแนะเพื่อพัฒนาการจัดการศึกษา เช่น ในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๔๕ หรือ ค.ศ. 2002 นั้น US Department of Education

รวมทั้งบริษัทเอกชนชั้นนำขนาดใหญ่ เช่น AOL, Time, Warner Foundation, Apple Computer, Inc., Cable in the Classroom, Cisco Systems Inc., Dell Computer Corporation, Microsoft Corporation, National Education Association, SAP ตลอดจนองค์กรวิชาชีพระดับประเทศและสำนักงานด้านการศึกษารัฐได้รวมตัวกันและก่อตั้ง “เครือข่ายองค์กรความร่วมมือเพื่อทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ ๒๑” (Partnership for 21st Century Skills) หรือเรียกย่อ ๆ ว่า ‘เครือข่าย P21’^๑ ด้วยเหตุว่า หน่วยงานเหล่านี้มีความกังวลต่อรูปแบบการศึกษาที่กำลังใช้กันอยู่ในปัจจุบันนั้น เป็นกระบวนการให้การศึกษาที่ออกแบบเพื่อตอบสนองสภาพสังคมในช่วงศตวรรษที่ ๑๙ และ ๒๐ ซึ่งเน้นแต่เพียงการเรียนการสอนแบบนิรนัย (deduction) คือเน้นการเปรียบเทียบตามหลักการและการท่องจำเนื้อหาในสาระวิชาหลัก อาทิ คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ภาษาศาสตร์ และสังคมศึกษา ซึ่งไม่เพียงพอต่อการดำรงชีวิตและการทำงานในโลกแห่งศตวรรษใหม่ที่อยู่ภายใต้ความท้าทายใหม่ ๆ ที่มีการเปลี่ยนแปลงทุกวินาที และ ‘เครือข่าย P๒๑’ ยังเล็งเห็นถึงความจำเป็นที่เยาวชนจะต้องมีทักษะแบบใหม่ ๆ เพิ่มเติมอีก เพื่อให้เหมาะสมกับการดำรงชีวิตในโลกแห่งศตวรรษที่ ๒๑ ที่มีการเปลี่ยนแปลงและความแตกต่างออกไปจากศตวรรษที่ ๑๙ และ ๒๐ ดังนั้น ‘เครือข่าย P21’ จึงได้ร่วมกันพัฒนา วิสัยทัศน์และกรอบความคิดเพื่อการเรียนรู้ในยุคศตวรรษที่ ๒๑ ขึ้น โดยมีสาระสำคัญของทักษะจากการศึกษาที่คนรุ่นใหม่แห่งศตวรรษที่ ๒๑ ควรจะมี ได้แก่ **ทักษะการเรียนรู้ (3R)** และ **ทักษะที่จำเป็นต่างๆ (4C)** รวมทั้งความชำนาญด้านการใช้สื่อและเทคโนโลยี ตลอดจนทักษะการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพ โดยมีองค์ประกอบโดยสรุปดังนี้^๒

๑. ทักษะการเรียนรู้ (หรือ 3R) คนรุ่นใหม่ต้องมีความสามารถด้านการอ่าน (Reading) และการเขียน (W’Riting) ภาษาที่คนทั่วโลกใช้กันอย่างแพร่หลาย เป็นต้นว่าภาษาอังกฤษ และความชำนาญทางคณิตศาสตร์ (A’Rithmetic) รวมทั้งศิลปะ เศรษฐศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ภูมิศาสตร์ และประวัติศาสตร์ ตลอดจนการปกครองและการเมือง เพื่อให้ผู้เรียนมีความตระหนักรู้ในการเป็นพลเมืองโลก (Global Awareness) รวมทั้งมีจิตวิญญาณความเป็นผู้ประกอบการที่ต้องมีความรู้และทักษะด้านการเงิน เศรษฐกิจ ธุรกิจ และการเป็นผู้ประกอบการ อีกทั้งมีจิตสำนึกในสิทธิเสรีภาพ ความเป็นพลเมือง (Civic Literacy) รวมถึงการตระหนักรู้ถึงความสำคัญในการรักษาสุขภาพ (Health Literacy) และสร้างเสริมจิตสำนึกความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม (Environmental Literacy)

^๑ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ที่ <http://www.p21.org/about-us/our-history>

^๒ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ที่ <http://www.p21.org/about-us/p21-framework>

๒. ทักษะการสร้างความคิดและนวัตกรรม(4C) ประกอบด้วยหลักการเพื่อให้เกิดความคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรม (Creativity and Innovation) การคิดวิเคราะห์และความสามารถแก้ไขปัญหาได้ (Critical Thinking and Problem Solving) รวมทั้งสามารถสื่อสารและให้ความร่วมมือ (Communication and Collaboration) ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๓. ทักษะด้านการใช้สารสนเทศ เครื่องมือสื่อสาร และเทคโนโลยี (3L) ประกอบด้วยการเข้าใจข้อมูลอย่างถูกต้อง (Information Literacy) สามารถใช้เครื่องมือสื่อสารได้อย่างเชี่ยวชาญ (Media Literacy) และเข้าใจในเทคโนโลยีอย่างถ่องแท้ (ICT Literacy)

๔. ทักษะการใช้ชีวิตและประกอบอาชีพ ได้แก่การมีความยืดหยุ่นและมีความสามารถในการปรับตัว (Flexibility and Adaptability) มีความสามารถริเริ่มและควบคุมตนเองได้ (Initiative and Self-Direction) มีความสามารถเข้าใจสภาพของสังคมและวัฒนธรรมที่มีความหลากหลาย (Social and Cross-Cultural Skills) มีศักยภาพในการสร้างผลิตผล และมีภาระรับผิดชอบอย่างทุ่มเท (Productivity and Accountability) รวมทั้งมีความเป็นผู้นำและมีความรับผิดชอบ (Leadership and Responsibility)

เซอร์ เคน โรบินสัน (Sir Ken Robinson)^{๑๑} ซึ่งเป็นนักการศึกษาระดับโลก ได้เข้ามามีบทบาทส่งเสริมความถูกต้องและเหมาะสมของวิสัยทัศน์และกรอบความคิดเพื่อการเรียนรู้ในศตวรรษที่ ๒๑ ของ ‘เครือข่าย P21’ อีกทั้งยังได้ผลักดันเรื่องการปฏิรูปการศึกษาเพื่อตอบสนองความต้องการต่างๆ ดังกล่าว โดยเน้นอย่างหนักแน่นถึงความจำเป็นในการเปลี่ยนแปลงแนวคิดจากการจัดการศึกษาแบบระบบโรงงาน^{๑๒} ให้เป็นการจัดการศึกษาที่เป็น “การเรียนการสอน ” ซึ่งเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้คิดอย่าง

^{๑๑} บุคคลผู้ไม่ได้เป็นแค่เพียงศิลปิน นักเขียน นักการศึกษา ผู้เชี่ยวชาญในการให้คำปรึกษาด้านการศึกษา และนักพูดฝึกออกชาวอังกฤษ แต่ในอดีตเคยเป็นศาสตราจารย์ด้านการศึกษาศิลปะที่มหาวิทยาลัยออร์วิค ยิ่งกว่านั้นปาฐกถาของท่านในรายการ TEDTALK เกี่ยวกับการให้การศึกษาแก่เด็กและเยาวชนได้รับการเผยแพร่ใน youtube มีผู้ชมรวมกันมากกว่า ๗ ล้านครั้ง ท่านให้แนวคิดว่าการให้การศึกษาไม่ใช่เพียงแต่การให้ความรู้หรือข้อมูลเท่านั้น แต่ต้องทำให้เกิดการเรียนรู้ ดังนั้น หน้าทีของครูจึงไม่ใช่แค่เพียงผู้ส่งสารที่ส่งความรู้จากสมองครูไปยังความจำของนักเรียนเท่านั้น แต่ต้องเอื้อ (facilitate) ให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้ กระตุ้นให้นักเรียนอยากเรียนรู้ และทำให้นักเรียนมีความสนุกกับการเรียนรู้ ครูจึงต้องเป็นมากกว่าครูตามคำจำกัดความที่กำหนดหน้าที่ว่า “ผู้สอน” ให้นักเรียนจำจากหนังสือเท่านั้น แต่ครูต้องเป็นทั้งผู้แนะนำอย่างมีวิชาการ (coach) และเป็นพี่เลี้ยง (mentor) ไปด้วยในตัว เพื่อปมเพาะและสร้างเป้าหมายในชีวิตให้กับผู้ที่กำลังเรียนด้วย

^{๑๒} การให้การศึกษาเหมือนการผลิตรถยนต์ซึ่งสั่งได้ ควบคุมให้ได้ผลลัพธ์คือรถยนต์รุ่นเดียวกันจากชุดการผลิต และโรงงานเดียวกันเหมือนกันทุกประการ การศึกษาต้องคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล วัฒนธรรม และสังคม ดังนั้น การจัดหลักสูตรจึงควรทำให้มีความยืดหยุ่นและหลากหลายเพียงพอเพื่อตอบสนองความแตกต่างระหว่างบุคคล

สร้างสรรค์เพื่อการดำเนินชีวิตที่มีความสุขขณะเดียวกันก็มีความสอดคล้องกับบริบทของโลกที่ได้เปลี่ยนแปลงไป^๕

หากทำการวิเคราะห์การศึกษาของประเทศไทยอย่างจริงจัง ย่อมพบว่าแม้จะมีความพยายามปฏิรูปการศึกษามากกว่า ๑๐ ปี ที่เห็นได้ชัดเจนนี้อันเนื่องมาจากปี พ.ศ. ๒๕๔๒ ซึ่งมีการแสดงความคิดเห็นที่หลากหลายเกี่ยวกับเรื่องนี้ เช่น พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)^๖ กล่าวว่า อันที่จริง พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ ตั้งเข็มทิศไว้ถูกทางแล้วที่กำหนดให้เป้าหมายของการศึกษาอยู่ที่สังคมฐานความรู้ แต่วิกฤตทางเศรษฐกิจในปี ๒๕๔๐ ทำให้นโยบายการศึกษาของไทยเปลี่ยนไป เน้นแก้ปัญหาเศรษฐกิจมากกว่าจะคิดพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์^๗ และมีการปฏิรูปการศึกษาต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งน่าจะมีการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น แต่ปรากฏว่า ความพยายามดังกล่าวยังไม่สามารถช่วยให้คุณภาพการศึกษาของประเทศไทยในทุกระดับดีขึ้นกว่าเดิมได้แม้แต่ในระดับอุดมศึกษาก็มีปัญหา^๘ มีการวิจัยพบว่าผลสัมฤทธิ์ของการศึกษาของประเทศไทยกลับลดต่ำลงไปเรื่อย ๆ หลักฐานที่เห็นได้คือ คะแนนการทดสอบมาตรฐานการเรียนรู้ของนักเรียนไทยทั้งในระดับประเทศและระดับนานาชาติ^๙ หลักฐานที่ยืนยันความมั่นใจนี้ได้ปรากฏในรายงานการสำรวจครั้งล่าสุดระหว่าง พ.ศ. ๒๕๕๖-๒๕๕๗ ของ World Economic Forum (WEF)^{๑๐} ที่ได้จัดลำดับมาตรฐานระบบการศึกษา

^๕ สามารถหาข้อมูลเพิ่มเติมจากการชมการนำเสนอเสมือนจริงได้ในหัวข้อ Changing Education Paradigms โดย เซอร์เคน โรบินสันได้ที่ <http://sirkenrobinson.com/>

^๖ ปัจจุบัน(พ.ศ. ๒๕๕๘)คือ พระพรหมบัณฑิต กรรมการมหาเถรสมาคม เจ้าคณะภาค ๒ เจ้าอาวาสวัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร และอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^๗ พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), *ทิศทางการศึกษาไทย* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๐.

^๘ ดูไพฑูริย์ สีนลรัตน์. (บรรณาธิการ). *วิกฤติอุดมศึกษาไทย : ที่มาและที่ไป*. กรุงเทพมหานคร: สมาคมสภามหาวิทยาลัย(ประเทศไทย), ๒๕๕๕.

^๙ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้จากเอกสารกระทรวงศึกษาธิการการจัดอันดับการศึกษาไทยในเวทีโลก <http://www.moc.moe.go.th/upload-cms/files/march%2057.pdf> และภาวะการณ์การศึกษาไทยในเวทีโลก ปี ๒๕๕๗ สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการใน http://www.onec.go.th/onec_backoffice/uploads/Book/1359-file.pdf

^{๑๐} การจัดลำดับขีดความสามารถในการแข่งขันปี ๒๐๑๓-๒๐๑๔ จากรายงานของ The Global Competitiveness Report 2013-2014 : World Economic Forum (WEF) ซึ่งเป็นการจัดลำดับความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจของประเทศประกอบด้วยตัวชี้วัดหลายตัว โดยตัวชี้วัดด้านการศึกษาเป็นหนึ่งในตัวชี้วัดเหล่านั้น ซึ่งในด้านการศึกษาจะประกอบด้วยตัวชี้วัดหลายด้าน เช่น ด้านการประถมศึกษา อุดมศึกษา โครงสร้างพื้นฐาน และตลาดแรงงาน เป็นต้น การจัดอันดับของ WEF 2013-2014 ครั้งนี้ มีทั้งหมด ๑๔๘ ประเทศที่เข้าร่วม

ของไทย (Quality of the Educational System) ปัจจุบันในระดับโลกให้อยู่ในอันดับที่ ๗๘ จากทั้งหมด ๑๔๘ ประเทศที่เข้าร่วม^{๑๑} และในระดับอาเซียน เป็นลำดับ ๘ จากสมาชิกประชาคมอาเซียน โดยมีเพียงประเทศเวียดนามและพม่าเท่านั้นที่อยู่ในลำดับต่ำกว่า ผลการจัดระดับด้านการศึกษาสวนทางกับลำดับด้านความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจ World Economic Forum (WEF) ได้จัดลำดับความสามารถในการแข่งขันด้านเศรษฐกิจระดับโลกซึ่งปรากฏว่าประเทศไทยอยู่ในลำดับที่ ๓๗^{๑๒} ส่วนการจัดลำดับในกลุ่มประชาคมอาเซียน ประเทศไทยอยู่ในลำดับที่ ๔^{๑๓} ซึ่งหากพิจารณาถึงองค์ประกอบสำคัญแล้ว การศึกษาไทยไม่ได้ขาดแคลนทรัพยากรและงบประมาณสนับสนุน^{๑๔} แต่ปัญหาสำคัญคือ การใช้ทรัพยากรและงบประมาณอย่างไรประสิทธิภาพ กล่าวคือ รัฐบาลจัดงบประมาณประจำปีอย่างมากมายสำหรับการให้การศึกษา แต่ผลสัมฤทธิ์กลับอยู่ในระดับต่ำอย่างเห็นได้ชัด เพราะเป็นความจริงที่ว่า งบประมาณประจำปีที่รัฐบาลจัดให้สำหรับกระทรวงศึกษาธิการปัจจุบันนี้มีเพิ่มขึ้นมากกว่า ๓ เท่าจากที่เคยได้รับและอยู่ในระดับเท่าเทียมกับประเทศอื่น ๆ ที่มีผลสัมฤทธิ์ด้านการให้การศึกษาในระดับต้น ๆ ของสมาชิกกลุ่มประเทศอาเซียน

กล่าวโดยสรุปแล้ว ปัญหาสำคัญประการแรกของการศึกษาไทยคือ การด้อยคุณภาพของผู้เรียน และหนึ่งในวิกฤติที่ปรากฏออกมาอย่างชัดเจนของนักเรียนของประเทศไทยคือ นักเรียนไม่สามารถคิดได้คิดเป็นด้วยตนเอง จึงทำให้ขาดทักษะด้านการคิดเชิงวิพากษ์วิจารณ์^{๑๕} และเมื่อนักวิจัยทำการวิเคราะห์แล้วจะพบว่า สาเหตุอันแท้จริงที่ทำให้ศักยภาพด้านการคิดเชิงวิพากษ์วิจารณ์ของนักเรียน

^{๑๑} ผลการจัดลำดับในปี ค.ศ. ๒๐๑๓-๒๐๑๔ ประเทศไทยมีคะแนนคุณภาพด้านการศึกษาดีขึ้น จากร้อยละ ๓.๕ เป็นร้อยละ ๓.๖ แต่ลำดับระดับโลกยังเท่าเดิม คือ ๗๘ ใกล้เคียงกับประเทศกัมพูชาซึ่งอยู่ในลำดับที่ ๗๖ และมีลำดับเหนือเวียดนาม ซึ่งอยู่ในลำดับที่ ๙๕ จาก ๑๔๘ ประเทศที่เข้าร่วม

^{๑๒} จากผลการจัดลำดับในภาพรวมปี ๒๐๑๓-๒๐๑๔ เกี่ยวกับความสามารถในการแข่งขันด้านเศรษฐกิจ ประเทศไทยขึ้น ๑ อันดับ จากการสำรวจในปีที่ผ่านมา จากอันดับที่ ๓๘ เป็น ๓๗ ดีกว่าประเทศในสมาคมอาเซียนด้วยกัน คือ อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ เวียดนาม ลาว กัมพูชา และพม่า ประเทศในกลุ่มที่อยู่ในลำดับที่สูงกว่าในด้านความสามารถในการแข่งขันด้านเศรษฐกิจมีเพียง สิงคโปร์ ญี่ปุ่น เกาหลี มาเลเซีย บรูไน และจีน เท่านั้น

^{๑๓} ในกลุ่มประเทศสมาคมอาเซียนมีเพียงแค่ ๓ ประเทศเท่านั้นที่อยู่ในลำดับที่สูงกว่าประเทศไทยด้านความสามารถในการแข่งขันด้านเศรษฐกิจ คือ สิงคโปร์ มาเลเซีย และบรูไน

^{๑๔} หากพิจารณาโดยใช้รายได้มวลรวมของประชากรเป็นมาตรฐานของการเปรียบเทียบแล้ว ประเทศไทยจัดงบประมาณเพื่อการศึกษาอยู่ในระดับต้น ๆ ในระหว่างกลุ่มประเทศสมาคมอาเซียนด้วยกัน

^{๑๕} ดูรายละเอียดเพิ่มเติมจาก The Nation online ที่ <http://www.nationmultimedia.com/2011/05/04/business/Importance-of-critical-thinking-30154554.html> สืบค้นเมื่อวันที่ ๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๘

ไทยด้อยลงไปเรื่อย ๆ อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่ามี ๓ ประการ คือ (๑) นักเรียนมีความเกียจคร้านในการที่จะเรียนและคิดด้วยตนเอง ซึ่งอาจเป็นเพราะได้รับการฝึกอบรมให้เป็นคนที่ต้องนอนบ่นยอมเชื่อฟัง และทำตามคำสั่งของคนอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งบรรดาผู้ที่มีอาวุโสกว่าไม่ว่าทางด้านวัยวุฒิหรือคุณวุฒิ (๒) รูปแบบของหลักสูตรการเรียนการสอน รวมทั้งหลักสูตรที่ใช้ในการผลิตครูยังไม่มีความเหมาะสม และจำนวนของนักเรียนในแต่ละห้องมีมากจนเกินกว่าที่ครูจะสามารถดูแลได้ทั่วถึง (๓) คุณภาพของครูผู้สอนและบุคลากรทางการศึกษา โดยที่สาเหตุของปัญหาด้านบุคลากรทางการศึกษาไม่น่าจะมาจากผลตอบแทนค่าแรง เพราะเงินเดือนของครูที่มีวุฒิการศึกษาระดับปริญญาตรีและสอนอยู่ในโรงเรียนรัฐบาล ก็เพิ่มสูงขึ้นโดยเฉลี่ย จาก ๑.๕ หมื่นบาทในปี ๒๕๔๔ เป็น ๒.๕ หมื่นบาทในปี ๒๕๕๓ ซึ่งนับได้ว่า เป็นระดับรายได้ที่ไม่ด้อยกว่าอาชีพอื่น แต่ผลจากงานวิจัยหลายฉบับของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (TDRI)^{๑๖} มีข้อสรุปไปในแนวทางเดียวกันว่า ต้นตอของปัญหาด้านบุคลากรทางการศึกษาในประเทศไทยปัจจุบันคือการขาด “ความรับผิดชอบอย่างทันท่วงที” (accountability) ของระบบการศึกษาในทุกขั้นตอน เพราะปรากฏการณ์ในปัจจุบันที่กำลังเกิดขึ้นก็ยิ่งขัดแย้งแม้แต่กับคำจำกัดความของคำว่า “ความรับผิดชอบอย่างทันท่วงที” โดยทั่วไป ซึ่งมีความหมายว่า การมีพันธะผูกพันในหน้าที่ของคณหรือองค์กรต่อเป้าหมายที่ได้รับมอบหมาย โดยมีระบบที่ผู้มอบหมายสามารถประเมินและตรวจสอบผลงาน เพื่อให้รางวัลหรือลงโทษผู้ที่ได้รับมอบหมายงานนั้นๆ ได้ ยิ่งกว่านั้น จากงานวิจัยเชิงประจักษ์ที่ผ่านมาของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (TDRI) ได้ให้วิสัยทัศน์ผ่านคำแนะนำเชิงวิชาการว่า สิ่งสำคัญของการปฏิรูประบบการศึกษาของประเทศไทยที่จำเป็นต้องดำเนินการคือ (๑) การพัฒนาระบบการเรียนการสอน เพื่อเติมเต็มศักยภาพให้นักเรียนแห่งศตวรรษที่ ๒๑ (๒) การพัฒนาระบบครูให้มีคุณภาพ (๓) การสร้างความรับผิดชอบอย่างทันท่วงที (accountability) ในระบบการศึกษา และ (๔) การลดปัญหาความเหลื่อมล้ำด้านต่าง ๆ ในระบบการศึกษา

ปัญหาที่นักเรียนไม่สามารถคิดได้คิดเป็นด้วยตนเองนี้ มีอยู่ทั่วไปซึ่งอาจเกิดมาจากตัวนักเรียนเอง ไม่ชอบคิดและตัดสินใจด้วยตนเอง หรืออาจเป็นเพราะสาเหตุอย่างอื่น เช่น การอบรมเลี้ยงดู หรือระบบการเรียนการสอนที่ไม่เอื้อให้นักเรียนได้พัฒนาหรือฝึกการใช้ความคิดและตัดสินใจด้วยตนเอง จึงทำให้นักเรียนขาดทักษะด้านการคิดเชิงวิพากษ์วิจารณ์ ซึ่งปัญหานี้มีแนวทางแก้ไขได้ถ้าสามารถพัฒนานักเรียนให้ฝึกคิดวิเคราะห์ด้วยหลักโยนีสมนสิการ

^{๑๖} รายงานฉบับสมบูรณ์ การจัดทำยุทธศาสตร์ การปฏิรูปการศึกษาขั้นพื้นฐานให้เกิดความรับผิดชอบ โดยมูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ตีพิมพ์เผยแพร่เมื่อ มีนาคม ๒๕๕๖ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ที่ <http://tdri.or.th/wp-content/uploads/2014/03/Final-Paper.pdf> สืบค้นเมื่อวันที่ ๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๘.

โยนิโสมนสิการกับการศึกษาไทย

คำว่า *โยนิโสมนสิการ* มาจากรากศัพท์สองคำ คือคำว่า โยนิโส กับ มนสิการ คำว่าโยนิโส มาจากรากศัพท์ว่า โยนิ ซึ่งแปลว่า เหตุต้น แคว้นแรกของแหล่งเกิดปัญญา อุบาย วิธี หรือแนวทางก็ได้ ส่วนคำศัพท์ มนสิการ แปลว่า การทำในใจ การคิด คำนึง นึกถึง ใส่ใจ พิจารณา เมื่อประกอบรวมกัน เข้าเป็นคำโยนิโสมนสิการย่อมมีความหมายตามตัวอักษรว่า การทำในใจโดยแยบคาย กล่าวคือ การใช้ ความคิดถูกวิธี ความรู้จักคิด คิดเป็น หรือคิดอย่างมีระเบียบ คัมภีร์ชั้นอรรถกถาและฎีกาได้อธิบายไว้ เป็นหลายนัยคือ^{๑๗}

๑. อุบายมนสิการ แปลว่าคิดหรือพิจารณาโดยอุบาย คือคิดอย่างมีวิธี หรือคิดถูกวิธี หมายถึงคิดถูกวิธีที่จะให้เข้าถึงความจริง สอดคล้องเข้าแนวกบัสัจจะ ทำให้หยั่งรู้สภาวะและสามัญลักษณะของสิ่งทั้งหลาย

๒. ปถมนสิการ แปลว่า คิดเป็นทาง หรือคิดถูกทาง คือคิดได้ต่อเนื่องเป็นลำดับ จัดลำดับได้ หรือมีลำดับ มีขั้นตอน แล่นไปเป็นแถวเป็นแนว หมายถึง ความคิดเป็นระเบียบตามแนวเหตุผลเป็นต้น ไม่ยุ่งเหยิงสับสน ไม่ใช่ประเดี๋ยววกเวียนติดพันเรื่องนี้ ที่นี้ เดียวเตลิดออกไปเรื่องนั้นที่โน้น หรือกระโดดไปกระโดดมา ต่อเป็นขึ้นเป็นอันไม่ได้ ทั้งนี้รวมทั้งความสามารถที่จะชักชวนนึกคิดเข้าสู่แนวทางที่ถูกต้อง

๓. การณมนสิการ แปลว่า ติดตามเหตุ คิดค้นเหตุ คิดตามเหตุผล หรือคิดอย่างมีเหตุผล หมายถึงการคิดสืบค้นตามแนวความสัมพันธ์สืบทอดกันแห่งเหตุปัจจัย พิจารณาสืบสาวหาสาเหตุ ให้เข้าใจถึงต้นเค้า หรือแหล่งที่มาซึ่งส่งผลต่อเนื่องตามลำดับ

๔. อุปาทกมนสิการ แปลว่า คิดให้เกิดผล คือใช้ความคิดให้เกิดผลที่พึงประสงค์ เล็งถึงการคิดอย่างมีเป้าหมาย ท่านหมายถึง การคิดการพิจารณาที่ทำให้เกิดกุศลธรรม เช่น ปลุกเร้าให้เกิดความเพียร การรู้จักคิดในทางที่ทำให้หายหวาดกลัว ให้หายโกรธ การพิจารณาที่ทำให้มีสติ หรือทำให้จิตใจเข้มแข็งมั่นคงเป็นต้น

หากกล่าวโดยสรุปตามแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) การคิดแบบโยนิโสมนสิการ มี ๔ ประเด็นสั้น ๆ คือ คิดถูกวิธี คิดมีระเบียบ คิดมีเหตุผล และคิดแบบเร้ากุศล

^{๑๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย*, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มูลนิธิธรรม, ๒๕๕๕), หน้า ๖๒๑-๖๒๒.

โยนิโสมนสิการตรงข้ามกับโยนิโสมนสิการ ดังนั้น คนที่มีโยนิโสมนสิการเป็นสาเหตุแห่งความคิด ย่อมก่อให้เกิดกุศลกรรม ส่งผลทางบวกต่อชีวิต จิตใจและพฤติกรรม ทำให้วางตนอยู่บนเส้นทางแห่งการรู้แจ้งและการหลุดพ้น ในทางตรงข้าม คนที่มีโยนิโสมนสิการ หรือปามิตรเป็นต้นเค้าแห่งความคิด ย่อมก่อให้เกิดอกุศลกรรม ทำให้จิตใจไม่สงบ และอยู่ในอวิชชา แม้แต่อยู่ในสถานการณ์เดียวกันก็ก่อให้เกิดความแตกต่างกันอย่างมหันต์ ตัวอย่างเช่น เมื่อคนที่มีโยนิโสมนสิการเป็นต้นเค้าแห่งความคิดประสบกับความเจ็บไข้ได้ป่วย ความชรา และความตาย เขาจะเกิดสำนึกถึงความไม่เที่ยงแท้ของชีวิต ทำให้มีการละเว้นซึ่งการกระทำความชั่ว มีจิตใจสงบ ตั้งมั่นอยู่ในความไม่ประมาท และมีความกระตือรือร้นเร่งทำสิ่งดีงาม เรียนรู้และปฏิบัติเพื่อการหยั่งรู้ธรรม ขณะที่อีกคนหนึ่งซึ่งมีโยนิโสมนสิการเป็นต้นต่อแห่งความคิด เมื่อประสบกับความเจ็บไข้ได้ป่วย ความชรา และความตาย เขาจะเกิดความหวาดหวั่น หดหู่ท้อถอย ไม่อยากทำอะไร หรือเกิดความฟุ้งซ่านและมีความคิดวุ่นวาย เนื่องจากกลัวสูญเสียสิ่งที่มีอยู่ ด้วยความกลัวดังกล่าว จึงทำให้เขาหมกมุ่นในกิเลสตัณหา เพื่อพยายามตัดดวงเอาสิ่งที่ตนเองอยากได้ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ด้วยสำนึกว่าอีกไม่นานเขาอาจจะไม่ได้ครอบครองมันอีก

โยนิโสมนสิการไม่ใช่ตัวปัญญาเอง แต่เป็นปัจจัยให้เกิดปัญญา นั่นคือเป็นการคิดเชิงวิพากษ์วิจารณ์ (Critical Thinking) ซึ่งนำไปสู่การสืบค้นหาความจริง เป็นความคิดสร้างสรรค์ และนำไปสู่ปัญญาหรือก่อให้เกิดปัญญาได้ จึงนับว่ามีส่วนสำคัญและมีความสัมพันธ์กับการจัดการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง กล่าวคือ การคิดเชิงวิพากษ์วิจารณ์นั้น เป็นการใคร่ครวญตรึกตรองอย่างละเอียดถี่ถ้วนและรอบคอบ โดยแยกองค์ประกอบของเรื่องต่าง ๆ ออกเป็นส่วน ๆ อย่างมีเหตุผล โดยหาจุดเด่น จุดด้อยของเรื่องนั้น ๆ และเสนอแนะสิ่งที่เหมาะสมอย่างมีความเป็นธรรมและเป็นไปได้ ดังนั้น การพัฒนาคุณภาพการคิดเชิงวิเคราะห์จึงสามารถกระทำได้ โดยการฝึกฝนให้ผู้เรียน มีทักษะในการคิดและให้โอกาสแก่ผู้เรียนทำการวิเคราะห์ จนสามารถเสนอความคิดของตนและอภิปรายร่วมกันในกลุ่มอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ โดยครูและผู้เรียนต่างยอมรับเหตุผลและทัศนะของแต่ละคนด้วยความมั่นใจว่า ไม่มีคำตอบที่ถูกต้องเพียงแคคำตอบเดียว จึงกล่าวได้ว่า ในระบบการศึกษาของเรา กระบวนการเรียนรู้ กอปรไปด้วยองค์ประกอบ ๒ ส่วนที่จำเป็นเพื่อการพัฒนาปัญญา คือ การเรียนรู้จากผู้อื่น(ปรโตโมษะ) และการทำไว้ในใจโดยแยกกาย(โยนิโสมนสิการ) เนื้อหาเป็นสิ่งที่สำคัญเท่ากับกระบวนการคิด โยนิโสมนสิการจำเป็นเพื่อวิเคราะห์ข้อมูลข่าวสารที่ได้มาจากเนื้อหา หากไม่มีการให้ข้อมูลข่าวสารโยนิโสมนสิการก็เปล่าประโยชน์ ทัศนะนี้จะทำให้เราได้รับความสมดุลระหว่างการจัดการศึกษาที่เน้นหลักสูตร

เป็นหลักของขบวนการอนุรักษ์นิยมกับการจัดการศึกษาที่เน้นกิจกรรมเป็นหลักของขบวนการหัวก้าวหน้า^{๑๘}

ในด้านการศึกษา คำว่า ‘critical’ ส่วนมากแล้วจะใช้ขยาย คำว่า การคิด ‘thinking’ รวมเป็นคำเดียวว่า ‘critical thinking’ ซึ่งมีความหมายว่า “การคิดเชิงวิพากษ์วิจารณ์” คำนี้มีคำจำกัดความว่า กระบวนการที่มีระเบียบทางความคิดของมโนทัศน์ การประยุกต์ การวิเคราะห์ การสังเคราะห์ และ/หรือการประเมินค่าของสาระสนเทศที่มีการประมวล หรือการเสริมสร้างจากการสังเกต ประสบการณ์ การไตร่ตรอง ความเป็นเหตุผล หรือการสื่อสารอย่างมีชีวิตชีวาและเชี่ยวชาญ เพื่อชี้แนะให้กับความเชื่อถือและการปฏิบัติ^{๑๙}

นอกจากนี้ยังได้มีการกำหนดเป้าหมายสำหรับการคิดเชิงวิพากษ์วิจารณ์ให้เป็นคุณลักษณะอย่างหนึ่งในอันที่จะพัฒนากระบวนการคิด ที่มุ่งไปสู่มิติของการวิพากษ์วิจารณ์ ในรูปแบบที่แฝงไว้ซึ่งนัยของการตัดสิน รวมทั้งการเปรียบเทียบหรือการประเมินคุณค่าโดยการวิเคราะห์อย่างถี่ถ้วน จนกระทั่งแนวโน้มเชิงวิเคราะห์ได้เรียกร้องให้ต้องมีทั้งมิติด้านการประเมินคุณค่าหรือการตัดสินและมิติของความรู้ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่กำลังถูกพิจารณาอยู่นั้น

ในวงการปรัชญา ได้มีความเห็นอย่างหนักแน่นว่า การคิดเชิงวิพากษ์วิจารณ์ เป็นปัจจัยที่จำเป็นแบบขาดไม่ได้สำหรับกิจกรรมทั้งหลายที่เกี่ยวข้องกับปรัชญา ตัวอย่างเช่น การโต้แย้งเชิงปรัชญา การอ้างอิงเหตุผลเชิงปรัชญา การวิเคราะห์ทางปรัชญา รวมทั้งการตรวจสอบเชิงปรัชญาอีกด้วย นอกจากนั้น ในวงการของปรัชญาสังคม คำว่าทฤษฎีเชิงวิพากษ์วิจารณ์ (critical theory) มีความหมายตามแนวคิดของ ฮอร์คไฮเมอร์ว่าเป็น วิธีวิทยาที่ก่อให้เกิดความรู้แบบไม่มีการครอบงำ แต่ควรที่จะเป็นทั้งการวิพากษ์วิจารณ์เชิงอุดมคติและต้องเคารพซึ่งสิทธิอันชอบธรรมทางสังคม^{๒๐}

^{๑๘} พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตโต), **โลกทัศน์ของชาวพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๔๕-๔๗.

^{๑๙} คำจำกัดความนี้มาจากการบรรยายของ Michael Scriven & Richard Paul ที่เสนอในการสัมมนาประจำปีครั้งที่ ๘ เกี่ยวกับการคิดเชิงวิเคราะห์และการปฏิรูปการศึกษา (The 8th Annual International Conference on Critical Thinking and Education Reform) ในฤดูร้อนของปี ค.ศ. ๑๙๘๗ เป็นการให้คำจำกัดความที่เกิดจากการประมวลทัศนะจากการศึกษาในหลายสาขาวิชา ดู <http://www.criticalthinking.org/> สืบค้น เมื่อวันที่ ๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๘

^{๒๐} ดูข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ Claudio Corradetti, Internet Encyclopedia of Philosophy, <http://www.iep.utm.edu/> สืบค้นเมื่อวันที่ ๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๘

ในการจัดการศึกษานั้น นอกจากการวางระบบที่ดีแล้วต้องคำนึงถึงการกำหนดภารกิจ ทัศนคติของผู้สอนและผู้เรียนที่ถูกต้อง ประกอบด้วย^{๒๑}

๑. ภารกิจสำคัญของการศึกษา ได้แก่ การช่วยให้บุคคลเกิดทัศนคติที่ถูกต้องและสามารถจัดการกับสิ่งเหล่านั้นได้

๒. ทัศนคติที่ถูกต้องและความสามารถจัดการดังกล่าวนี้ จะเกิดขึ้นได้ด้วยการพัฒนาปัญญาและเกิดขึ้นในตัวบุคคลเองเท่านั้น

๓. ภารกิจของผู้สอนและการให้การศึกษาทั้งหลาย จึงเป็นเพียงแต่ผู้ชี้ทางหรืออำนวยความสะดวก

๔. ผู้เรียนเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นผู้สร้างปัญญาให้เกิดแก่ตน จึงต้องเป็นผู้มีส่วนร่วมและเป็นผู้ได้ลงมือกระทำให้มากที่สุด และผู้เรียนต้องเป็นอิสระในการใช้ความคิดและในการที่จะซักถาม ได้ตอบ สืบเสาะ ค้นหาความจริงต่าง ๆ ให้ได้รับความรู้ความเข้าใจขึ้นในตน

พัฒนาการของความคิดเชิงวิพากษ์วิจารณ์ แบบตะวันตก

แนวคิดเรื่องการคิดเชิงวิเคราะห์แบบตะวันตกสืบทอดมาจากงานเขียนของจอห์น ดิวอี้ (John Dewey) ในหนังสือชื่อ “How We Think” ซึ่งได้รับการตีพิมพ์เมื่อ ค.ศ. 1933 โดยดิวอี้ได้ให้คำนิยามสำหรับการคิดเชิงวิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็น “การคิดใคร่ครวญไตร่ตรอง” (reflective thought) ที่รวมความถึงการคิดและการถาม (inquiry) อย่างต่อเนื่องตามระบบ (systematic chain) เพื่อบรรลุถึงข้อสรุป ยิ่งกว่านั้นเขายังให้คำอธิบายคำว่า “การคิดใคร่ครวญไตร่ตรอง” เพิ่มเติมอีกว่า “ต้องมีการขยายไปถึงไม่เพียงแต่การเรียงลำดับความคิดเท่านั้น แต่ต้องเป็นการจัดระเบียบความคิดอย่างต่อเนื่อง จนถึงขนาดที่ว่า เนื้อหาของความคิดแต่ละอย่าง สามารถช่วยให้กำหนดได้ถึงผลที่จะตามมาอย่างถูกต้อง ขณะเดียวกันหากทำการคิดย้อนกลับ ก็สามารถไล่เรียงไปจนถึงต้นตอของความคิดนั้นด้วย^{๒๒} เขาได้ย้ำอีกว่าการคิดใคร่ครวญไตร่ตรองประกอบด้วยลักษณะสำคัญ ๓ ประการคือ

^{๒๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธวิธีในการสอน**, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๑), หน้า ๖-๘.

^{๒๒} John Dewey, **How We Think: A Restatement of the Relation of Reflective Thinking to the Educative Process**. (Boston: D.C. Heath, 1993), p.4.

๑. ความใจกว้าง หมายถึง การยินดีที่จะรับฟังความคิดเห็นด้านอื่น

๒. ความใจถึง หมายถึง การมีทัศนคติอันมั่นคงหรือแนวทางที่หนักแน่นจนสามารถเป็นพลังทางปัญญาที่ช่วยนำพาไปถึงเป้าหมาย เช่น การมีเจตจำนงในการที่จะทำตนให้หลุดพ้นจากความไม่แน่นอนทั้งหลาย อีกทั้งยังมีความพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงไปสู่สถานภาพที่ดีกว่าไม่ว่าจะมีอุปสรรคหนักหนาแค่ไหน

๓. ความรับผิดชอบ หมายถึง ทัศนคติที่แสดงออกถึงความปรารถนาที่จะยอมรับสิ่งใหม่ ๆ เสมอ กลาเซอร์(Glaser)และวัตสัน(Watson)^{๒๓} ได้นิยามคำว่า การคิดเชิงวิพากษ์วิจารณ์ ว่าเป็นกระบวนการของการตรวจสอบเรื่องราวต่าง ๆ เชิงประจักษ์ด้วยหลักฐานเกี่ยวเนื่องที่ชัดเจน รวมทั้งทำการเปรียบเทียบสิ่งของหรือข้อความกับหลักการหรือมาตรฐานอย่างใดอย่างหนึ่ง และท้ายที่สุดต้องมีข้อสรุปหรือดำเนินการตามการตัดสินใจที่ได้กระทำไว้แล้ว^{๒๔} กลาเซอร์เป็นคนรุ่นแรก ๆ ที่ได้ทำการทดสอบ แนวคิดเกี่ยวกับการคิดเชิงวิพากษ์วิจารณ์ โดยได้ทำการทดลองการสอนการคิดเชิงวิพากษ์วิจารณ์ในห้องเรียนจริง โดยใช้วิธีการสอนด้วยรูปแบบเฉพาะอย่างโดยใช้สื่อการสอนหลายอย่างในการที่จะพัฒนาความสามารถพิเศษทางการคิดเชิงวิพากษ์วิจารณ์ เช่น ให้มีการแยกแยะข้อความที่เกี่ยวข้องกันออกจากข้อความที่ไม่เกี่ยวข้องกันในการเขียนและการอ่าน เขาได้สรุปผลของการทดลองว่า การคิดวิเคราะห์เป็นสิ่งที่เกิดจากส่วนประกอบของทัศนคติ ความรู้ในการตั้งคำถาม และทักษะ โดยเห็นว่า ทัศนคติเป็นการแสดงออกทางจิตใจที่ต้องการสืบค้นถึงสาเหตุของปัญหาที่มีอยู่ โดยใช้ความรู้และความเข้าใจถึงวิธีการใช้เหตุผลในการประเมินสถานการณ์ พร้อมกับทำการสรุปความอย่างเที่ยงตรงและการเข้าใจในความเป็นนามธรรม ส่วนทักษะจะประยุกต์ในทัศนคติและความรู้สู่การปฏิบัติ

เบนจามิน บลูม (Benjamin Bloom) ได้อธิบายแยกแยะการคิดเชิงวิพากษ์วิจารณ์ เป็นสองความหมาย ประการแรก หมายถึง การคิดและการให้เหตุผลอย่างมีตรรกะ ซึ่งประกอบด้วยทักษะต่างๆ คือ การเปรียบเทียบ (comparison), การจัดกลุ่ม (classification), การเรียงลำดับ (sequencing), ความเป็นเหตุและผล (cause/effect) เป็นต้น ส่วนประการที่สอง หมายถึง การคิดเชิงสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ที่เป็นต้นแบบ (creating something new or original) ซึ่งประกอบด้วยทักษะต่างๆ คือ

^{๒๓} Goodwin Watson and Edward M. Glaser, **Watson-Glaser Critical Thinking Appraisal: Manual**, (New York: Harrcourt, Brace&world, 1964), p. 11.

^{๒๔} Edward M. Glaser, **An Experiment in the Development of Critical Thinking**, (New York: Bureau of Publications, Teachers College, Columbia University, 1941), p. 301.

ความยืดหยุ่น (flexibility), ความแปลกใหม่ (originality), ความเชี่ยวชาญ (fluency), การรับฟังเชิงเหตุผล (attribute listing) เป็นต้น

รัสเซลล์ (Russell) ให้คำจำกัดความ การคิดเชิงวิพากษ์วิจารณ์ ว่าเป็นการคิดเพื่อแก้ปัญหาชนิดหนึ่ง โดยผู้คิดจะต้องเข้าไปตรวจสอบความจริงที่เกี่ยวข้องทุกอย่างให้ละเอียด ก่อนที่จะทำการประเมินผลหรือจัดหมวดหมู่ โดยอาศัยเกณฑ์ที่เคยยอมรับกันมาแต่ก่อน ๆ แล้วจึงพิจารณาตัดสินว่าเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย หลังจากนั้น จึงแสดงการตัดสินใจออกมาโดยอาจจะอยู่ในสภาพการเป็นวามะหรืออวามะก็ได้ ส่วนแองเจโล (Angelo) ได้แสดงความเห็นเพิ่มเติมอีกว่า ถ้าคำจำกัดความที่รัสเซลล์ให้ไว้นั้นรวมเอาการประเมินผลเข้าไว้ด้วย ย่อมแสดงนัยว่า คุณค่า เช่น ความดี ความจริง เป็นทัศนคติของผู้ประเมินนั่นเอง

ต่อมา เอนนิส (Ennis) ได้เขียนไว้ในบทความเรื่อง “มโนทัศน์ของการคิดเชิงวิพากษ์วิจารณ์” (A Concept of Critical Thinking) หลังจากได้ทำการพัฒนาเพิ่มเติมจากหลักการ “เทคนิคการแบ่งประเภท” ที่ Bloom ได้ทำวิจัยไว้แล้วว่า การคิดเชิงวิเคราะห์เป็น “การประเมินอย่างถูกต้องที่มีต่อข้อความ”^{๒๕} ซึ่งประกอบด้วยมิติด้านการคิด ๓ อย่าง และความสามารถ ๒ ด้าน มิติด้านการคิดสามอย่างคือ ๑) มิติด้านตรรกะ (logical dimension) ซึ่งครอบคลุมการวินิจฉัยความสัมพันธ์ของ ความหมายอันหลากหลายหลายไม่ใช้แค่เพียงระหว่างคำต่าง ๆ (words) และข้อความอันหลากหลาย (statements) แต่รวมทั้งระหว่างข้อความกับข้อความ ๒) มิติด้านหลักการ (criteria dimension) ซึ่งครอบคลุมการกำหนดมโนคติที่ถูกต้องนำเสนอ และ ๓) มิติด้านการปฏิบัติซึ่งครอบคลุมการตรวจสอบของการเป็นเหตุผล คุณค่าและการสร้างประโยชน์ได้จริงของเป้าหมาย ส่วนความสามารถ ๒ ด้านประกอบด้วย ๑) สมรรถภาพในการเข้าใจความหมาย (ของข้อความ) ๒) ศักยภาพในการวินิจฉัย

พอลและบินเกอร์ (Paul & Binker) ได้ยืนยันในผลงานของพวกเขาที่ชื่อ ‘Critical thinking: What every person needs to survive in a rapidly changing world’ (1992) ว่าการคิดเชิงวิพากษ์วิจารณ์ จำเป็นต้องมีระเบียบแบบแผนและเป็นการคิดแบบที่ตนเองชี้แนะ โดยสามารถแบ่งได้เป็นสองลักษณะคือแบบเลื่อนลอยและหนักแน่น การคิดเชิงวิพากษ์วิจารณ์แบบเลื่อนลอยหรือแบบโสพิสท์ ซึ่งถึงแม้จะมีระเบียบแบบแผนและตรงเป้าหมายแต่ก็ตอบสนองต่อความสนใจของปัจเจกบุคคล

^{๒๕} R.H. Ennis, “A Concept of Critical Thinking: A Proposed Basis for Research in the Teaching and Evaluation of Critical Thinking Ability”, *Harvard Educational Review*, 1962, 32(1): 83.

หรือของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งโดยเฉพาะเท่านั้น ซึ่งโดยทั่วไปแล้วจะแสดงออกเพื่อปกป้องความคิดเห็นของตนเองว่าถูกต้อง โดยมุ่งที่การเอาชนะมากกว่าการค้นคว้าหาความรู้ ส่วนการคิดเชิงวิพากษ์วิจารณ์แบบหนักแน่นหรือเรียกอีกอย่างว่าแบบเป็นธรรมนั้น เป็นการคิดที่เปิดให้มีการวิพากษ์วิจารณ์และตรวจสอบอคติและมโนทัศน์ที่ผิดเพี้ยนซึ่งอยู่ในส่วนลึกของตนเอง

แม้จักคิดแบบตะวันตกจะนิยามความหมายของการคิดเชิงวิพากษ์วิจารณ์แตกต่างกัน แต่ก็สามารถประมวลนิยามเหล่านั้นให้เป็นประเด็นหลักใหญ่ ๆ ได้ ๓ อย่างคือ^{๒๖}

๑. กระบวนการที่นำไปสู่การตั้งคำถาม ต่อความเชื่อที่คอยควบคุมการกระทำของมนุษย์ทั้งหลาย ตัวอย่างเช่น การเปิดใจให้กว้าง การมีความใจถึง ซึ่งประกอบด้วยลักษณะที่จำเป็นคือ การมีความรับผิดชอบ โดยการนำเอาแนวความคิดในรูปแบบต่อเนื่องกับเรื่องที่เกี่ยวข้องหรือแบบวิชาชีพวิธีที่ทำให้ความขัดแย้งประสานกันได้ และการพิจารณาถึงทางเลือกอื่น ๆ ที่เป็นไปได้

๒. การดำเนินการทางสังคม ที่นำไปสู่วิถีทางที่ช่วยแก้ปัญหาที่เกิดจากกิจกรรมต่างๆ ที่มีเป้าหมายในเชิงทำลาย ตัวอย่างเช่น การพิจารณาวิกฤติต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นด้วยวิธีที่มีการใช้ปัญญาเป็นที่ตั้ง การคิดในบริบทที่ขึ้นกับการใช้ความรู้เป็นหลักและการคิดซึ่งมีพื้นฐานอยู่ที่การวินิจฉัยและการประเมินผลปรากฏการณ์เชิงปฏิบัติทั้งจากแนวคิดและข้อความหรือวาทกรรม

๓. กระบวนการที่สามารถขยายกรอบของการอ้างอิง โดยทำการเปิดเผยถึงความขัดแย้งในระบบความเชื่อที่ตนเองกำลังมีอยู่ และผลที่ตามมาโดยมีการเสวนากันของทั้งสองฝ่าย ผลสัมฤทธิ์ของกระบวนการของการตั้งคำถามนี้คือ เกิดมีเครือข่ายของความสัมพันธ์ภายในที่เข้มแข็งมากขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่งสามารถลดความขัดแย้งและทำให้เกิดการเรียนรู้ขึ้น

ปจฺฉา (Inquiry) เพื่อพัฒนาความคิดเชิงวิพากษ์วิจารณ์ในมุมมองตะวันตกและตะวันออก

เทอร์เนอร์และอาคิน(Turner & Akin) อธิบายว่า สาระสำคัญของการเรียนรู้คือการสร้างความหมายซึ่งเป็นผลลัพธ์ของปจฺฉา(Inquiry)อันเป็น “ศิลปะการตั้งคำถามโดยมีความอยากรู้อยากเห็นอยู่เบื้องหลัง, การสังเกตโดยมีความระแวดระวังอยู่เบื้องหลัง, การมองเห็นรูปแบบโดยมีอชฺฌตักญาณอยู่เบื้องหลัง พร้อมนั้น ยังเป็นศาสตร์ด้วยวิธีการสร้างความหมาย, การสร้าง

^{๒๖} ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน Maliwan Buranapatana, http://www.canberra.edu.au/researchrepository/file/dd8c1ad7-b3e4-3d00-6ec9-ff463dd926c6/1/full_text.pdf, p. 27.

ความเที่ยงตรง, การรวมองค์ประกอบเล็ก ๆ เข้าด้วยกันให้เป็นองค์รวมที่มีความกลมกลืน”^{๒๗} ดังนั้น การตั้งคำถามจึงเป็นหัวใจของปุจฉา (inquiry) และความคิดเชิงวิพากษ์วิจารณ์ จุดเริ่มต้นของปุจฉาคือ การตั้งคำถามและกระบวนการถามคำถามย่อมส่อนัยยะว่าเป็นกระบวนการปลายเปิด (an open-ended process) ระดับของความคิดเชิงวิพากษ์วิจารณ์ย่อมขึ้นอยู่กับระดับของการตั้งคำถาม トラบเท่าที่การตั้งคำถามนั้นนำไปสู่โลกทัศน์ใหม่ ๆ ยิ่งกว่านั้นพวกเขาอธิบายเพิ่มเติมว่ากระบวนการปุจฉาเริ่มต้นจากการตั้งคำถามอย่างสร้างสรรค์ที่อาจนำไปสู่การโต้แย้ง (controversy) ซึ่งสุดท้ายแล้วจะนำไปสู่กระบวนการตรวจสอบคำอธิบายที่มีต่ออำนาจของกรอบของการอ้างอิง (ระบบความเชื่อ) ที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของบุคคล^{๒๘}

เรื่องปุจฉา (Inquiry) ในกาลามสูตร กรณีตัวอย่างของพัฒนาการความคิดเชิงวิพากษ์วิจารณ์

เกสปุตตสูตรหรือกาลามสูตร^{๒๙} เป็นพระสูตรที่แสดงหลักแห่งความเชื่อที่พระพุทธองค์ทรงวางไว้ให้แก่พุทธศาสนิกชน ไม่ให้เชื่อสิ่งใด ๆ อย่างงมงายโดยไม่ใช้ปัญญาพิจารณาให้เห็นจริงถึงคุณโทษ หรือดีไม่ดีกว่าก่อนเชื่อ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงสอนคนที่ยังไม่ได้บวระณาคือเป็นพุทธมามกะ และยังไม่ปักใจเชื่อว่าพระองค์เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้แล้ว เนื่องจากในสมัยนั้น ได้มีผู้อวดอ้างตนว่าตนเองเป็นผู้มีคุณวิเศษกันมากมาย คนเหล่านั้นเชิดชูแต่ลัทธิของตน และพูดจากระทบบทกระเทียบดูหมิ่นลัทธิอื่น พร้อมทั้งชักจูงผู้สนใจในลัทธิตนมิให้ไปเชื่อลัทธิอื่น เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จถึงเกสปุตตนิคม อันเป็นถิ่นที่เต็มไปด้วยผู้อวดอ้างคุณวิเศษ ชาวกาลามะได้ทูลถามพระพุทธองค์ด้วยความสงสัยว่าใครพูดจริงใครพูดเท็จ? แต่ทัศนคติในการที่จะตั้งคำถามช่วงก่อนการเสวนาของชาวกาลามะเป็นทัศนคติเชิงลบและเต็มไปด้วยความเคลือบแคลงสงสัย ไม่ไว้ใจ และไม่เชื่อว่าพระพุทธองค์คือองค์สัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้แล้ว แท้ที่จริงแล้ว วิธีการนี้เป็นการตั้งคำถามเพื่อเปิดประเด็นการโต้เถียงแบบโสพิสตร์ เพื่อว่าในช่วงสุดท้าย จะได้ช่วยกันโต้แย้งเพื่อให้พระพุทธองค์เข้าตาจนและจะเอาชนะให้ได้ในที่สุด

^{๒๗} M.I. Turner & M. Akin, *Historical Inquiry*. in A. L. Costa & R. M. Liebmann (Eds.), *Envisioning process As Content: Toward a Renaissance Curriculum*, (Thousand Oaks, CA: Corwin Press), p. 189.

^{๒๘} Maliwan Buranapatana, *op.cit.* p. 52.

^{๒๙} อัง.ต.ก.(ไทย) ๒๐/๖๖/๒๕๕

แต่ด้วยความสามารถที่ยังรู้ถึงอนาคต (clairvoyance) พระพุทธองค์ทรงเห็นความในใจ ทรงล่วงรู้ถึงคำถามและปัญหาของพวกเขาก่อนที่จะถาม กาลามะเหล่านั้นจะเริ่มเสวนาเสียอีก

เมื่อได้ฟังคำถามและปัญหาของชาวกาลามะแล้ว พระพุทธองค์ตอบคำถามของพวกเขาแบบปราศรัยเสวนากับปราศรัย โดยไม่มุ่งหวังให้เขาเปลี่ยนใจเป็นพุทธมามกะ หรือเพื่อแสดงว่าพระองค์คือองค์สัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้แล้ว หรือเพื่อพิสูจน์ว่าพระองค์ทรงมีความสูงส่งด้านจิตใจ แต่พระองค์เพียงแสดงให้พวกเขาคำนึงถึงหลัก ๑๐ ประการ ที่ยังไม่เพียงพอที่จะใช้เป็นเหตุผลรับรองความเป็นจริงของคำสอนใด ๆ รวมทั้งคำสอนของพระองค์ โดยที่หลักควรคำนึง ๑๐ ประการ สามารถแบ่งได้เป็น ๒ กลุ่มคือการกล่าวอ้างโดยอาศัยพื้นฐานของอำนาจและการกล่าวอ้างโดยอาศัยหลักการเชิงเหตุผล

การกล่าวอ้างโดยอาศัยพื้นฐานของอำนาจ ประกอบด้วย

๑. มา อนุสสเวน: อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการฟังตามๆ กันมา
๒. มา ปรมปราย: อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการถือสืบๆ กันมา
๓. มา อิติกิริย: อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการเล่าลือ
๔. มา ปิฎกสมปทาเนน: อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์

ส่วนการกล่าวอ้างโดยอาศัยหลักการเชิงเหตุผล ประกอบด้วย

๑. มา ตกทุกเหตุ: อย่าปลงใจเชื่อ เพราะตรรกะ
๒. มา นยเหตุ: อย่าปลงใจเชื่อ เพราะการอนุมาน
๓. มา อากาการปริวิตกเณ: อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการคิดตรงตามแนวเหตุผล
๔. มา ทิฎฐินิขมาณกขนติยา: อย่าปลงใจเชื่อ เพราะเข้ากันได้กับทฤษฎีที่พินิจไว้แล้ว
๕. มา ภพพรูปตาย: อย่าปลงใจเชื่อ เพราะมองเห็นรูปลักษณะน่าจะเป็นไปได้
๖. มา สมโณ โน ครุติ: อย่าปลงใจเชื่อ เพราะนับถือว่ามีคุณธรรม

พระพุทธองค์ทรงสรุปและชี้ชัดให้เห็นถึงเกณฑ์มาตรฐานในการเชื่อหรือยอมรับสิ่งต่าง ๆ ไว้เป็น ๒ แนวทางคือเกณฑ์มาตรฐานเชิงลบ(ไม่เชื่อ/ไม่ยอมรับ) และเชิงบวก(เชื่อ/ยอมรับ)

ในด้านที่ไม่ให้เชื่อไม่ให้ออมรับนั้น พระพุทธองค์ทรงสอนชาวกาลามะให้พิจารณาว่า เมื่อใดท่านทั้งหลายพึงรู้ด้วยตนเองว่า ธรรมเหล่านี้เป็นอกุศล ธรรมเหล่านี้มีโทษ ธรรมเหล่านี้ผู้รู้ดีเตือน

ธรรมเหล่านี้ใครสมาทานให้บริบูรณ์แล้ว เป็นไปเพื่อสิ่งไม่เป็นประโยชน์ เพื่อทุกข์ เมื่อนั้นท่านทั้งหลายควรละธรรมเหล่านั้นเสีย

ในด้านที่ให้อภัยยอมรับนั้น พระพุทธองค์ทรงสอนชาวกาลามะให้พิจารณาว่า เมื่อใดท่านทั้งหลายพึงรู้ด้วยตนเองว่า ธรรมเหล่านี้เป็นกุศล ธรรมเหล่านี้ไม่มีโทษ ธรรมเหล่านี้ท่านผู้รู้สรรเสริญ ธรรมเหล่านี้ใครสมาทานให้บริบูรณ์แล้ว เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข เมื่อนั้นท่านทั้งหลายควรเข้าถึงธรรมเหล่านั้นอยู่

จะเห็นได้ว่าการจะเชื่อหรือไม่เชื่อสิ่งใดนั้นตามหลักพุทธศาสนามีการให้โอกาสแต่ละคนได้ตรองพิจารณา วิพากษ์วิจารณ์ วิเคราะห์ด้วยปัญญาของตนเอง โดยใช้เกณฑ์ที่ต้องใช้ปัญญาตรวจสอบด้วยตนเองว่าสิ่งที่ไม่ควรเชื่อไม่ควรยอมรับควรละเลิกละทิ้งเพราะเป็นอกุศล มีโทษ ผู้รู้ติเตียน ไม่เป็นประโยชน์ เป็นทุกข์ ส่วนสิ่งที่ควรเชื่อควรยอมรับควรถือปฏิบัติเพราะเป็นกุศล ไม่มีโทษ ผู้รู้สรรเสริญ เป็นประโยชน์ และเป็นสุข

ความคิดเชิงวิพากษ์วิจารณ์และการให้เหตุผลเชิงตรรกะในทรรศนะของพุทธปรัชญา

ความคิดเชิงวิพากษ์วิจารณ์ย่อมประกอบด้วย ทักษะการวิเคราะห์ข้อโต้แย้ง การอนุมานด้วยวิธีการให้เหตุผลแบบนิรนัยหรืออุปนัย การวินิจฉัยและการประเมิน รวมถึงการตัดสินใจและการแก้ปัญหา การให้เหตุผลเชิงวิเคราะห์ (analytical reasoning) เป็นการรวบรวมความจริงและข้อมูลที่ได้จากการสังเกตและประสาทสัมผัส แล้วจัดหมวดหมู่ให้เป็นกลุ่มเพื่อจะได้ตรวจสอบ และถ้าเป็นไปได้ย่อมทำการสังเคราะห์เพื่อสร้างข้อมูลและองค์ความรู้ใหม่ การให้เหตุผลเชิงตรรกะเป็นกระบวนการซึ่งใช้การโต้แย้ง ข้อความ ข้ออ้างอิงและสัจพจน์เพื่อที่จะกำหนดว่า ข้อความหนึ่งเป็นจริงหรือเท็จ อันเป็นผลที่เกิดจากการอ้างอิงเหตุผลเชิงตรรกะหรือไม่เป็นตรรกะ การอ้างอิงเหตุผลเชิงตรรกะทุกวันนี้แบ่งได้เป็นสามอย่างคือ นิรนัย อุปนัย และจาร์นัย

การอ้างอิงเหตุผลแบบนิรนัย มีป้อเกิดจากปรัชญาและคณิตศาสตร์ การอ้างอิงเหตุผลแบบนี้มีรูปแบบวิธีการวินิจฉัยที่ชัดเจน เพราะเป็นการนำเอาเนื้อหาของหลักการทั่วไปเป็นข้ออ้างหลักเพื่อโต้แย้งกับข้ออ้างเฉพาะอย่างเพื่อนำเสนอข้อสรุปอย่างมั่นใจแน่นอน ภายใต้หลักแห่งการวินิจฉัยเกี่ยวกับการจัดกลุ่มอย่างชัดเจนตามกรอบของความหมายของข้อความไม่ว่าจะเป็นการยืนยันหรือปฏิเสธ ขณะที่การอ้างอิงเหตุผลแบบอุปนัย เป็นการสร้างความมั่นใจที่แสดงออกในข้อสรุป โดยอาศัย

ข้ออ้างอิงจากความเป็นไปได้ที่ยืนยันได้จากประสบการณ์จำนวนมากที่มีความเป็นไปได้จนสามารถพอที่จะใช้เป็นหลักอ้างอิงได้ ไม่ว่าจะพิจารณาจากความสอดคล้องหรือแปลกแยก ทั้งในภาพรวมหรือในบางส่วนของหลักฐานที่ถูกนำมาอ้างอิง ส่วนการอ้างอิงเหตุผลเชิงจรรยาบรรณมีลักษณะคล้ายกับอุปนัย แต่ต่างกันในเรื่องที่ว่า ความมั่นใจที่เกิดจากการอ้างอิงเหตุผลแบบจรรยาบรรณมาจากความชัดเจนแห่งการอธิบายเนื้อหาในข้ออ้างต่างๆ การคิดหรือการอ้างอิงเหตุผลเชิงตรรกะต้องสนับสนุนการสร้างเนื้อหาที่หนักแน่นและน่าเชื่อถือซึ่งมาจากภาษา คำจำกัดความ รวมทั้งมโนทัศน์และการจัดหมวดหมู่แบบต่าง ๆ ที่ยืนยันถึงความเป็นเหตุผลอย่างต่อเนื่องแน่นอนในข้อสรุป

ในบทสนทนาของพระพุทธองค์ที่แสดงให้เห็นให้ปราชญ์ชาวกาลามะเห็นถึงข้อจำกัดของการกล่าวอ้างบนพื้นฐานของอำนาจและเหตุผล เพื่อรองรับความเป็นจริงของหลักการทั้งหลายรวมถึงคำสั่งสอนของพระองค์ ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น อย่างไรก็ตาม พระพุทธองค์ไม่ได้ปฏิเสธอย่างไรเยื่อใยต่อความชอบธรรมของการกล่าวอ้างบนพื้นฐานของอำนาจ และการกล่าวอ้างบนพื้นฐานของเหตุผลเพื่อพิสูจน์ความถูกต้องของคำสั่งสอนหรือความเชื่อใด ๆ เสียทั้งหมด พระองค์ยอมรับว่าการกล่าวอ้างบนพื้นฐานทั้งสองประการใช้พิสูจน์ความจริงได้ระดับหนึ่ง ประเด็นสำคัญคือ เมื่อได้ฟังได้อ่าน หรือได้ยิน ซึ่งคำสั่งสอนหรือข้อความเชื่อใด ๆ ไม่ว่าจะจากใครก็ตาม ไม่ควรด่วนเชื่อ หรือด่วนปฏิเสธ คำสอนหรือความเชื่อนั้น ๆ ในทันทีทันใด เพียงเพราะอาศัยพื้นฐานของอำนาจหรือเหตุผล โดยมีได้คิดไตร่ตรองและตรวจสอบความถูกต้องชอบธรรมอย่างรอบคอบด้วยตนเองเสียก่อน จะเห็นได้ว่าพระพุทธองค์ทรงสอนชาวกาลามะให้มีการเรียนรู้ด้วยกระบวนการ ๒ ส่วนที่จำเป็นเพื่อการพัฒนาปัญญา คือ ๑) การเรียนรู้จากผู้อื่น(ปรโตโฆสะ) นั่นคือการได้พบและได้รับฟังสิ่งต่าง ๆ จากเจ้าลัทธิหลายสำนักรวมทั้งพระพุทธองค์ด้วย ถือว่าเป็นส่วนสำคัญเบื้องต้นคือการมีข้อมูล มีเนื้อหาหรือข้อเท็จจริงแล้ว และ ๒) การทำไว้ในใจโดยแยบคาย(โยนิโสมนสิการ)หรือกระบวนการคิด จากจุดนี้เนื้อหาที่ชาวกาลามะได้รับจากพระพุทธองค์ก็คือ หลักความเชื่อ ๑๐ ประการ ซึ่งพระพุทธองค์ฝึกให้ใช้โยนิโสมนสิการในการตรวจสอบถือว่าอยู่ในขั้นของการคิดวิเคราะห์ทั้งในแนวของอุบายมนสิการ ปถมนสิการ การณมนสิการ และอุปาทกมนสิการ และเพื่อให้มีความมั่นใจถูกต้องแม่นยำยิ่งขึ้นพระองค์ยังทรงให้ลงมือปฏิบัติเพื่อให้ได้ผลด้วยตนเอง

อนึ่ง หลักความเชื่อ ๑๐ ประการ นั้นเองก็ถือว่าแฝงไว้ซึ่งกระบวนการคิดหรือโยนิโสมนสิการไว้ด้วย เพราะเปิดโอกาสให้มีการคิดวิเคราะห์อย่างรอบคอบ จึงถือได้ว่าหลักการนี้ทั้งหมดเป็นไป

ตามแนวของโยนิโสมนสิการนั่นเอง เช่น หลักที่ว่า มา อากาการปริวิตกเกณ: อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการคิดตรงตามแนวเหตุผล ก็ตรงกับหลักการของการมณสิการ คือการคิดอย่างมีเหตุผล จะเห็นได้ว่า พระพุทธองค์ได้ปฏิเสธการให้เหตุผล เพียงแต่ต้องการสอนว่าการให้เหตุผลไม่ว่าด้วยวิธีการใด ๆ ดังที่กล่าวมาก่อนหน้านี้ล้วนมีข้อจำกัด การคิดเชิงวิพากษ์วิจารณ์เป็นการประยุกต์ใช้การให้เหตุผลทุกรูปแบบประกอบกันเพื่อสร้างความมั่นใจและพิสูจน์ความจริง ดังนั้น จึงมั่นใจได้ว่าพระพุทธองค์ไม่ได้ปฏิเสธการให้เหตุผลแบบตะวันตก เพียงแต่เตือนให้รู้จักใช้ปัญญา มองทะลุอย่างเห็นแจ้งแทงตลอดของข้อจำกัดของการให้เหตุผล ยิ่งไปกว่านั้นพระพุทธองค์ทรงสอนถึงความจำเป็นของการตรวจสอบด้วยเหตุผลทั้งแบบที่ใช้กันอยู่ในปรัชญาตะวันตก และทรงสอนวิธีการให้เหตุผลแบบอื่น ๆ ที่ไม่มีใครเสนอมาก่อนในปรัชญาตะวันตกซึ่งพระพรหมคุณาภรณ์ ได้ประมวลวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาไว้ ๑๐ วิธี

การบูรณาการโยนิโสมนสิการกับการจัดการศึกษาของไทย

วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ ๑๐ วิธี ผู้เขียนขอสรุปความจากหนังสือพุทธธรรมไว้ ดังนี้^{๑๐}

๑. วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย คือ พิจารณาปรากฏการณ์ต่างๆ ให้รู้จักสถานะตามที่มันเป็นจริงหรือพิจารณาปัญหา ค้นหาหนทางแก้ไข ด้วยการสืบสาวหาสาเหตุและปัจจัยต่างๆ ที่สัมพันธ์ส่งผลสืบทอดกันมา จะเรียกได้ว่าเป็นวิธีคิดแบบอิตทัปปัจจยตาก็ได้

๒. วิธีคิดแบบแยกแยะองค์ประกอบ หรือกระจายเนื้อหา เป็นวิธีคิดสำคัญอีกแบบหนึ่งที่มุ่งเพื่อเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ตามสถานะของมัน โดยธรรมชาตินั้นสิ่งทั้งหลาย ปรากฏการณ์ต่าง ๆ รวมทั้งเรื่องราวต่าง ๆ ที่อุบัติขึ้นล้วนเกิดจากการนำเอาส่วนประกอบย่อย ๆ มารวมกันเข้า เมื่อแยกแยะกระจายออกไปให้เห็นองค์ประกอบย่อย ๆ ต่าง ๆ แล้วจึงจะรู้จักสิ่งนั้น เรื่องราวนั้น ๆ ได้ถูกต้องแท้จริง ทำให้รู้ถึงต้นตอของปัญหาได้ จึงจะสามารถแก้ปัญหาได้ ตัวอย่างของการคิดแบบนี้สามารถพบได้ในการที่พระพุทธศาสนาแยกแยะชีวิตออกเป็นส่วนประกอบย่อยต่าง ๆ เช่น เป็นขันธ ๕ เป็นต้น

๓. วิธีคิดแบบรู้เท่าทันความเป็นจริง คือ มองเหตุการณ์ สถานการณ์ ความเป็นไปของสิ่งทั้งหลายอย่างรู้เข้าใจธรรมชาติของมัน ซึ่งจะต้องเป็นไปอย่างนั้น ในฐานะที่มันเป็นสิ่งซึ่งเกิดจากเหตุปัจจัยต่าง ๆ ที่ปรุงแต่งขึ้น จึงจะต้องเป็นไปตามเหตุปัจจัยเหล่านั้น

^{๑๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, หน้า ๖๒๗-๖๗๕.

๔. วิธีคิดแบบแก้ปัญหา หรือวิธีคิดแบบอริยสัจ ๔ เป็นวิธีคิดที่ต่อเนื่องจากวิธีคิดแบบรู้เท่าทันความเป็นจริง คือ เมื่อเข้าใจความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลาย แล้ววางใจได้และตกลงใจว่าจะแก้ปัญหาที่ตัวเหตุ ตัวปัจจัย จากนั้นก็ดำเนินความคิดต่อไปตามวิธีคิดแบบอริยสัจ ๔ นี้ วิธีคิดแบบนี้มีหลักการสำคัญคือ การเริ่มต้นจากปัญหาหรือทุกข์ โดยกำหนดรู้ ทำความเข้าใจปัญหาหรือความทุกข์ให้ชัดเจน แล้วทำการสืบค้นหาสาเหตุเพื่อเตรียมแก้ปัญหา พร้อมกันนั้นก็กำหนดเป้าหมายของตนให้แน่ชัดว่าคืออะไร จะเป็นไปได้หรือไม่ จะเป็นไปได้อย่างไร แล้วคิดวางวิธีปฏิบัติที่จะกำจัดสาเหตุของปัญหาโดยสอดคล้องกับการที่จะบรรลุจุดหมายที่ได้กำหนดไว้แล้วนั้น

๕. วิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์ หรือคิดตามหลักการและความมุ่งหมาย เป็นวิธีคิดในระดับปฏิบัติการหรือลงมือทำ คือ การที่จะกระทำการต่างๆโดยรู้และเข้าใจถึงหลักการและความมุ่งหมายของเรื่องนั้น ๆ ว่าจะดำเนินไปเพื่อจุดหมายอะไร เพื่อให้เป็นการปฏิบัติที่ได้ผลตามความมุ่งหมายนั้น และไม่กลับกลายเป็นการปฏิบัติที่คลาดเคลื่อน

๖. วิธีคิดแบบค้นหาคุณโทษและทางออก คือ มองให้ครบทั้งข้อดี ข้อเสีย และทางแก้ไขหาทางออกให้หลุดรอดปลอดภัยจากข้อบกพร่องต่าง ๆ อันเป็นวิธีมองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงอีกแบบหนึ่ง โดยทำการศึกษาและให้ยอมรับความจริงตามที่สิ่งนั้นๆ เป็นอยู่ในทุกแง่ทุกมุมเพื่อให้รู้และเข้าใจถูกต้องตามความเป็นจริงไม่ว่าด้านดี ด้านเสีย จุดอ่อน จุดแข็ง

๗. วิธีคิดแบบรู้คุณค่าแท้-คุณค่าเทียม หรือการพิจารณาเกี่ยวกับปฏิสัณหา คือ การใช้สอยหรือบริโภค เป็นวิธีคิดแบบสกัดหรือบรรเทาตัณหา ตัดทอนไม่ให้กิเลสเข้ามาครอบงำจิตใจจนสามารถชักจูงพฤติกรรมให้คล้อยตามได้ วิธีคิดแบบนี้มีการใช้มากในชีวิตประจำวัน เพราะเกี่ยวข้องกับการบริโภคใช้สอยซึ่งปัจจัยสี่ที่จำเป็นสำหรับการดำเนินชีวิต

๘. วิธีคิดแบบอุปายปลูกเร้าคุณธรรม หรือเรียกง่าย ๆ ว่า วิธีคิดแบบเร้ากุศล หรือคิดแบบกุศลภาวนา อันเป็นวิธีคิดในแนวสกัดกั้นหรือบรรเทาและขัดเกลาซึ่งตัณหา ขณะเดียวกันก็ส่งเสริมความเจริญงอกงามแห่งกุศลธรรมและสร้างเสริมสัมมาทิฐิที่อยู่ในระดับโลกียะ

๙. วิธีคิดแบบเป็นอยู่ในขณะปัจจุบัน คือวิธีคิดแบบมีปัจจุบันธรรมตาเป็นอารมณ์ความจริงอันเป็นการคิดที่อยู่ในแนวทางของความรู้หรือคิดด้วยอำนาจปัญญา เพราะเป็นการคิดที่สามารถรวมเอาเรื่องที่เป็นอยู่ในขณะนี้ เรื่องที่ล่วงผ่านมาแล้ว และเรื่องของกาลภายหน้าเข้าในการสภาพการณ์เป็นอยู่ในปัจจุบัน เช่น การคิดพิจารณาเกี่ยวกับเรื่องในอดีต ถือเป็นความคิดที่นำมาใช้เป็นบทเรียนเพื่อจะได้ไม่ประมาทแต่ระมัดระวังป้องกันตนเองในอนาคต

๑๐. วิธีคิดแบบวิรัชชวาท เป็นการคิดการมองและแสดงความจริง โดยแยกแยะออกให้เห็นแต่ละแง่แต่ละด้านให้ครบทุกด้าน ไม่ใช่จับเอาบางแง่ขึ้นมาวินิจฉัยตีคลุมลงไปอย่างนั้นทั้งหมด

วิธีคิดทั้งหมดนี้มีความสำคัญและจำเป็นที่ทุกคนควรได้รับรู้และศึกษาทำความเข้าใจ เพราะเป็นเหมือนหลักธรรมภาคปฏิบัติที่ใช้ประโยชน์ได้ทุกเวลาในการดำเนินชีวิต เพราะโยนีสมนสิการไม่ว่าจะมีวิธีคิดก็แบบก็ตามก็มีสาระสำคัญสองอย่าง คือ หนึ่ง สามารถมองและคิดพิจารณาให้เข้าถึงความจริงของสิ่งนั้น ๆ สอง สามารถฟันประโยชน์จากสิ่งนั้น ๆ ได้ ไม่ว่าจะมันจะเลวร้ายแค่ไหน ก็เรียนรู้เอามาใช้ได้^{๑๑} ถ้าสามารถนำมาบูรณาการในการเรียนการสอนก็จะประโยชน์มาก ดังที่พระพรหมคุณาภรณ์กล่าวไว้ว่า โยนีสมนสิการเป็นตัวนำ ที่ทำให้การศึกษาเริ่มต้น หรือเป็นแกนนำของการพัฒนาปัญญาในการศึกษาโดยเฉพาะที่จัดกันเป็นระบบ หรือเป็นงานเป็นการ จึงควรใส่ใจให้ความสำคัญแก่โยนีสมนสิการให้มาก เพื่อจะได้เป็นการช่วย “ให้คนศึกษา” ไม่ใช่ “ให้การศึกษา” แก่คน อย่างที่มักพูดกันซึ่งไม่น่าจะเป็นความถูกต้อง และน่าจะทำไม่ได้จริง^{๑๒}

วิธีคิดวิเคราะห์แบบตะวันตกกับวิธีคิดแบบโยนีสมนสิการดังกล่าวมาจะเป็นแนวทางที่สอดคล้องกัน ที่ผ่านมามีนักวิชาการและนักการศึกษาไทยหลายท่าน เช่น พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี และศาสตราจารย์ สุนน อมรวิวัฒน์^{๑๓} ได้พยายามทำการบูรณาการโยนีสมนสิการเข้ากับระบบการศึกษาไทย แต่ก็ถือว่ายังดำเนินการอยู่ในวงจำกัด นักการศึกษาไทยหรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องน่าจะได้ตระหนักหรือให้ความสำคัญเกี่ยวกับเรื่องนี้ให้มาก เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้เรียนทุกระดับชั้นได้ศึกษาเล่าเรียน ฝึกหัด ฝึกฝนใช้ความคิดแบบโยนีสมนสิการ ซึ่งสามารถดำเนินการได้หลายวิธี ในที่นี้ขอเสนอเป็น ๒ ระดับ ได้แก่ระดับนโยบายขององค์กรหรือของชาติตามที่นิยมเรียกกันในสมัยนี้ว่า ต้องปฏิรูปการเรียนการสอนอย่างจริงจังเป็นวาระแห่งชาติ และในระดับครอบครัว

ในระดับชาติรวมทั้งสังคม ต้องผลิตครูที่ดีมีคุณภาพออกมาสู่ห้องเรียน พร้อมทั้งมีหลักสูตรหรือบทเรียนและกิจกรรมที่ส่งเสริมกระตุ้นเร้าให้ผู้เรียนได้ฝึกฝนใช้ความคิดแบบโยนีสมนสิการตั้งแต่นั้น

^{๑๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรมกับปรัชญาการศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์, กรุงเทพมหานคร: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๓๙, หน้า ๖๒.

^{๑๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย, หน้า ๖๗๖.

^{๑๓} ดู สุนน อมรวิวัฒน์. การสอนโดยสร้างศรัทธาและโยนีสมนสิการ, กรุงเทพมหานคร: โครงการตำรา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐.

พื้นฐานคือ และพัฒนาไปสู่วิธีคิดแบบอื่น ๆ จนครบถ้วน ทั้งนี้ การปฏิรูปการศึกษาในภาพรวมของประเทศนั้นเป็นเรื่องใหญ่ มีความเกี่ยวข้องกับเหตุปัจจัยหลายอย่างย่อมมีความล่าช้าเป็นธรรมดา แต่สิ่งที่น่าจะดำเนินการได้เลยและจะเป็นประโยชน์ต่อผู้เรียนรวมทั้งระบบการศึกษาของไทยคือการปฏิรูปการเรียนการสอน โดยให้ครูทุกคนบูรณาการวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการทั้ง ๑๐ วิธีเข้ากับกระบวนการเรียนการสอนวิชานั้น ๆ เช่น ครูสอนเรื่อง อาหาร ก็ให้นักเรียนได้ฝึกวิธีคิดแบบรู้คุณค่าแท้-คุณค่าเทียมของอาหารด้วย สอนคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์ก็ให้นักเรียนได้ฝึกวิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย แบบแยกแยะส่วนประกอบและแบบแก้ปัญหา สอนภาษาต่าง ๆ ก็ให้นักเรียนได้คิดเชื่อมโยงกับประเพณีวัฒนธรรมของเจ้าของภาษานั้น ๆ ว่าทำไมจึงใช้คำศัพท์ต่างกัน แม้แต่คำทักทายเวลาพบกันก็สะท้อนวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน แต่มนุษยชาติก็อยู่ร่วมกันได้อย่างสันติเพื่อฝึกวิธีคิดแบบอุบายปลูกเร้าคุณธรรมและแบบวิวัชชวาท

ในด้านสังคมสิ่งแวดล้อมและการสื่อสารก็ต้องเป็นสังคมที่เอื้อและส่งเสริมให้คนในสังคมมีสิทธิเสรีภาพในการคิด การแสดงออก การตรวจสอบข้อเท็จจริง และเป็นสังคมที่ส่งเสริมการเรียนรู้มากกว่าการมอมเมาด้วยการโฆษณาชวนเชื่อหรือบริโภคสินค้าและบริการต่าง ๆ

ในระดับครอบครัว พ่อแม่ ญาติพี่น้อง หรือผู้ปกครอง ต้องพัฒนาตนเองให้เป็นคนมีความรู้คู่คุณธรรม เหมาะสมที่จะเป็นผู้นำหรือเป็นต้นแบบของลูกหลานในเรื่องต่าง ๆ ได้ โดยเฉพาะเป็นแบบอย่างในการใช้ความคิดตามหลักโยนิโสมนสิการ เช่น เมื่อพบเห็นคนพิการที่ผอมโซและแต่งกายมอมแมมเสื้อผ้าสกปรก ถ้าเราสอนเด็กให้มองคนพิการคนนั้นว่าเป็นคนน่ารังเกียจเนื้อตัวสกปรกและเป็นภาระของสังคม เด็กก็จะเข้าใจตามนั้นและอาจฝังใจเป็นความทรงจำและมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อคนพิการไปตลอดก็ได้ในทางตรงกันข้าม ถ้าเราสอนเด็กให้มองคนพิการนั้นว่าเป็นคนน่าสงสาร ร่างกายไม่สมประกอบ ไม่ได้เรียนหนังสือ ไม่ได้ทำงานดี ไม่มีรายได้ ร่างกายจึงผ่ายผอม และไม่มีเสื้อผ้าสะอาดสวมใส่ เราควรให้ความช่วยเหลือคนพิการนั้นบ้าง ด้วยการให้สิ่งของหรือบริจาคเป็นเงินถือว่าเป็นการทำบุญด้วยเช่นกัน เด็กก็จะซึมซับรับทราบ เข้าใจและมีอุปนิสัยไปในทางที่ดี หน้าที่และบทบาทที่สำคัญอีกประการหนึ่งของผู้ปกครองคือต้องให้ความร่วมมือกับสถาบันการศึกษาในด้านต่าง ๆ เช่น สอดส่องดูแลลูกหลานไม่ให้ขาดเรียน ช่วยดูแล อบรมสั่งสอน กิริยามารยาท การประพฤติปฏิบัติที่ดีงาม รวมทั้งส่งเสริมและนำพาลูกหลานไปร่วมงานหรือกิจกรรมทางศาสนาด้วย

ถ้าเราสามารถส่งเสริมให้มีการจัดการศึกษาและพัฒนาคนและสังคมให้มีการเรียน การฝึกฝน และการใช้แนวคิดตามหลักโยนโสมนสิการดังกล่าวมาใช้ในชีวิตประจำวันได้จริง เราก็จะได้คนที่มีคุณภาพในสังคม ปัญหาต่าง ๆ ในสังคมไทยก็จะลดน้อยลง ประชาชนจะมีแนวความคิดที่เป็นกัลยาณมิตรต่อกันมากขึ้น ความขัดแย้งทางสังคมจะหมดไปประเทศไทยจะมั่นคง ประชาชนจะมั่งคั่ง สังคมและการพัฒนาจะยั่งยืน ผู้ฝึกฝนอบรมความคิดด้วยวิธีนี้อย่างครบถ้วน สามารถพัฒนาตนไปสู่ความเป็นคนเก่ง คนดี และมีความสุขได้ จัดเป็นกระบวนการขัดเกลาทางพระพุทธศาสนาเรียกว่าไตรสิกขา คือ สीलสิกขาศึกษาให้เป็นคนดี จิตตสิกขา(สมาธิสิกขา) ศึกษาให้มีความสุข จิตใจมั่นคง เบิกบานและปัญญาสิกขา ศึกษาให้เป็นคนเก่ง มีความเชี่ยวชาญ มีสติปัญญา มีความคิดถูกต้องดีงาม หากพิจารณาตามหลักสัมพันธภาพแล้ววิธีคิดแบบโยนโสมนสิการ มีความสัมพันธ์กับกระบวนการการศึกษาที่เรียกว่าไตรสิกขา และอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ ซึ่งอำนวยการผลคือจะทำให้เป็นคนคิดกว้าง มองไกล ใฝ่สูง เป็นกระบวนการที่สอดคล้องเกี่ยวเนื่อง ถักทอและเชื่อมต่อกันตลอดสาย^{๓๔} สมดังคำกล่าวที่ว่า การจัดการศึกษามีหน้าที่พัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ นั่นคือการศึกษาต้องสร้างสังคมฐานความรู้ (Knowledge-based Society) หรือสังคมแห่งการเรียนรู้ (Learning Society) ขึ้นมาให้ได้ มนุษย์ที่พัฒนาแล้วจะเป็นฐานสำหรับการพัฒนาทุกส่วนของประเทศ ซึ่งรวมทั้งเศรษฐกิจ ฐานความรู้และเศรษฐกิจแบบพหุมีพอกิน^{๓๕} และการจัดการศึกษาที่ดีมีความสมดุลพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์นั้นคือให้เป็นคนมีสองตา คนสองตา ได้แก่ ผู้ที่ประดับด้วยความรู้เกี่ยวกับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสำหรับการดำรงชีพและมีความรู้ในพระพุทธศาสนาสำหรับแก้ปัญหาชีวิต เขาเชื่อว่าเป็นคนสมบูรณ์ ด้วยเหตุว่า มีการพัฒนาทั้งกายและจิต พระพุทธศาสนาและวิทยาศาสตร์เปรียบเสมือนตา ๒ ข้างของเราที่มีประโยชน์ต่อชีวิตด้วยกันทั้งคู่ ผู้ต้องการความสำเร็จในโลกจะขาดดวงตาข้างใดข้างหนึ่งไม่ได้ การศึกษาที่จะให้เกิดความสมดุลกัน ต้องมุ่งเสนอให้ดวงตาทั้ง ๒ ข้างแก่ประชาชน ดวงตาข้างหนึ่งเกี่ยวกับความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และดวงตาอีกข้างหนึ่งเกี่ยวกับความรู้ทางศาสนา^{๓๖}

^{๓๔} ศนาจารย์ มหาวิทาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **พุทธวิธีการสอน**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๑๑๕.

^{๓๕} พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **ทิศทางการศึกษาไทย**, หน้า ๔๕.

^{๓๖} พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **โลกทัศน์ของชาวพุทธ**, หน้า ๕๓-๕๕.

บทสรุป

บรรดานักการศึกษา และกลุ่มนักธุรกิจมองเห็นปัญหาของระบบการศึกษาทั่วทั้งโลกในระยะยาวแล้วว่า การศึกษาต้องปรับเปลี่ยนเพื่อมุ่งเน้นให้เกิดประสิทธิภาพ ประสิทธิผล จึงได้รวมตัวกันก่อตั้งองค์กรที่ชื่อว่า เครือข่ายองค์กรความร่วมมือเพื่อทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ ๒๑ โดยได้ประกาศคุณลักษณะของเยาวชนที่พึงประสงค์ซึ่งได้รับการศึกษาอบรมผ่านระบบการศึกษาแบบใหม่ซึ่งพอสรุปได้ว่าต้องเป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถและความประพฤติดี มีมนุษยสัมพันธ์ และมีทักษะในการคิดวิเคราะห์ วิพากษ์วิจารณ์ด้วยหลักเหตุผล คุณลักษณะของเยาวชนที่พึงประสงค์ดังกล่าวสามารถพัฒนาให้เป็นจริงได้ด้วยการจัดการศึกษาให้มีความสอดคล้องกันคือให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ทั้งทางโลกได้แก่ วิชาการสมัยใหม่และทางธรรมได้แก่หลักคำสอนทางศาสนา โดยกระบวนการเรียนการสอนในทุกวิชาหรือทุกกิจกรรมให้ใช้วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการเข้าไปด้วยและในครอบครัวหรือวิถีชีวิตจริงก็ควรส่งเสริมและปลูกฝังเยาวชนให้ได้มีโอกาสมีอิสระในการคิด วิเคราะห์ วิพากษ์วิจารณ์ การตัดสินใจและความรับผิดชอบด้วยตัวเองให้มาก เพื่อสร้างบรรยากาศแห่งการเรียนรู้การฝึกฝนพัฒนาตนเองของเยาวชนให้ต่อเนื่อง อันจะนำไปสู่เป้าหมายของการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์อย่างแท้จริง

บรรณานุกรม

- คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พุทธวิธีการสอน**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.
- พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **ทิศทางการศึกษาไทย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.
- _____. **โลกทัศน์ของชาวพุทธ**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **พุทธธรรมกับปรัชญาการศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์**. กรุงเทพมหานคร: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๓๙.
- _____. **พุทธวิธีในการสอน**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๑.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธีม, ๒๕๕๕.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๒๐**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- Bloom, B.S.; Engelhart, M.D.; Furst, E.J.; Hill, W.H.; Krathwohl, D.R. **Taxonomy of Education Educational Objectives: The Classification of Educational Goals**. Handbook I: Cognitive Domain. New York: David McKay Company, 1956.
- Browne, M.N., & Keeley, S. M. **Asking the right questions: A guide to critical thinking**. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1994.
- D'Angelo, E. **The teaching of critical thinking (Vol. 1)**. N.V.: B.R. Gruner, msterdam, Netherlands, 1971.
- Dewey, J. **How We Think: A Restatement of the Relation of Reflective Thinking to the Educative Process**. Boston: D.C. Heath, 1993.
- Edelglass and Garfield. **Buddhist Philosophy: Essential Readings**. Oxford: Oxford University Press, 2009.
- Ennis, R.H. "A Concept of Critical Thinking: A Proposed Basis for Research in the Teaching and Evaluation of Critical Thinking Ability", **Harvard Educational Review**, 1962, 32(1): 81-111.

- Glaser, E.M. **An Experiment in the Development of Critical Thinking**. New York: Bureau of Publications, Teachers College, Columbia University, 1941.
- Ikuenobe, P. "Questioning as an epistemic process of critical thinking", **Educational Philosophy and Theory**, 2001, 33(3&4), 325-341.
- Turner, M.I. & Akin, M. **Historical Inquiry**. in A.L. Costa & R.M. Liebmann (Eds.), **Envisioning process As Content: Toward a Renaissance Curriculum**. Thousand Oaks, CA: Corwin Press.
- Watson, G. & Glaser, E.M. **Watson-Glaser Critical Thinking Appraisal: Manual**. New York: Harrcourt, Brace&world, ๑๙๖๔.

Internet Sources

- กระทรวงศึกษาธิการ การจัดอันดับการศึกษาไทยในเวทีโลก จาก <http://www.moc.moe.go.th/upload-cms/files/march%2057.pdf> สืบค้นเมื่อวันที่ ๔ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๘.
- รายงานฉบับสมบูรณ์ การจัดทำยุทธศาสตร์ การปฏิรูปการศึกษา ขั้นพื้นฐานให้ เกิดความรับผิดชอบ โดยมูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ตีพิมพ์เผยแพร่ มีนาคม ๒๕๕๖ ดาวน์โโหลดได้ที่ <http://tdri.or.th/wp-content/uploads/2014/03/Final-Paper.pdf> สืบค้นเมื่อวันที่ ๘ มีนาคม ๒๕๕๘.
- สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (ทีดีอาร์ไอ) การจัดทำยุทธศาสตร์เพื่อปฏิรูปการศึกษาให้เกิดความรับผิดชอบ รายงานทีดีอาร์ไอ ฉบับ ๑๐๓ เดือนพฤษภาคม ๒๕๕๗ จาก <http://tdri.or.th/wp-content/uploads/2014/06/wb103.pdf> สืบค้นเมื่อวันที่ ๔ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๘.
- สภากรรมการการศึกษาไทยในเวทีโลกปี ๒๕๕๗ สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ดาวน์โโหลดได้ที่ http://www.onec.go.th/onec_backoffice/uploads/Book/1359-file.pdf The Nation online. Available at <http://www.nationmultimedia.com/2011/05/04/business/Importance-of-critical-thinking-30154554.html> accessed on March 8, 2015.
- <http://tdri.or.th/wp-content/uploads/2014/03/Final-Paper.pdf>/accessed on March 8, 2015.

<http://www.criticalthinking.org/> accessed on March 8, 2015.

Buranapatana, Maliwan. (2010). Enhancing Critical Thinking of Undergraduate Thai Students through

Dialogic Inquiry, Unpublished. Ph.D. Dissertation, School of Languages, International Studies and Tourism, The University of Canberra, Australia/ From http://www.canberra.edu.au/researchrepository/file/dd8c1ad7-b3e4-3d00-6ec9-ff463dd926c6/1/full_text.pdf accessed on March 8, 2015

Claudio Corradetti, Internet Encyclopedia of Philosophy. Available at <http://www.iep.utm.edu/> accessed on March 8, 2015

Michael Scriven & Richard Paul's lecture presented at the 8th Annual International Conference on Critical Thinking and Education Reform, Summer 1987. It is the definition that combines ideas from

various fields of study. Available at <http://www.criticalthinking.org/> accessed on March 8, 2015.

Partnership for 21st Century Skills, <http://www.p21.org/about-us/our-history/> accessed on April 4, 2015.

Sir Ken Robinson, <http://sirkenrobinson.com/> accessed on April 4, 2015.